

POLIITTISEN MIELIPITEEN MUODOSTUMISESTA SUOMESSA

Martti Noponen

Politiikan tutkimusta rajoittaviin vaikeuksiin kuuluu mm. se, ettei sen alalla ole mahdollisuuksia kokeiden (varsinkaan laboratorioskokeiden) järjestämiseen siinä määrin kuin luonnontieteissä ja joissakin muissa sosiaali-tieteissäkin. Havaintojen teossa ja kohteena olevien voimien mittaamisessa valtio-opin tutkijoilla on tosin puolellaan se etu, että poliittinen elämä tarjoaa jo itsessään valmiin tutkimuskentän, laboratorion, jossa uusien järjestelmien ja toimintojen kokeilu on jatkuvasti käynnissä. Esim. valtiollisissa vaaleissa voidaan säännöllisin väliajoin tehdä havaintoja äänestäjien asennoitumisesta tiettyihin poliittisiin kysymyksiin. Pelkät havainnot tai vaalitulokset eivät kuitenkaan voi paljastaa niitä motiiveja ja vaikutteita, joiden perusteella äänestysratkaisun tekeminen vaalisalaisuuden suojaamana on tapahtunut. Poliittisen mielipiteen muodostuminen onkin esimerkki sellaisesta monitahoisesta ongelmasta, jota koskevia johtopäätöksiä tehdessään politiikan tutkijat ovat olleet erityisen varovaisia, vaikkapa olisi kysymys vain yhden maan oloja kuvaavista havainnoista tai vaikkapa vain yhden puolueen kannatukseen, tietyn poliittisen katsomuksen omaksumiseen vaikuttaneista tekijöistä.

Tutkijaa kohtaavat rajoitukset ymmärtää parhaiten ajatellessaan asiaa omalta osaltaan. Emmehän aina edes itse pystyisi erittelemään kunkin tekijän osuutta henkilökohtaisen puoluevalintamme perustassa, jos saamme vaikutteita monilta tahoilta, joten — Onni Rantalan sanoja lainatakseni — »monen on vaikea ratkaista, onko hänen puoluevalintansa tapahtunut oman ajatustyön tuloksena vai ulkopuolisten tahojen vaikutuksesta tai missä määrin mielipiteenmuodostukseen ovat antaneet aineksia aatteelliset ja käytännölliset motiivit sekä onko selitys poliittiseen kantaan löydettävissä yleisistä, henkilökohtaisista vai ryhmäintresseistä». ¹ Tällaiset vaikeudet tulevat eteen siitä syystä, että poliittisen mielipiteen muodostumisen perustaa tutkittaessa on valmiina olevan dokumenttiaineiston (julkaisujen, tilastojen yms.) ohella turvaututtava myös haastattelujen tai kyselyjen käyttöön, koska vain sillä tavalla voidaan toivoa saatavan esille erilaiset yksilön poliittiseen motivaatioon vaikuttaneet tekijät (persoonallisuus, vaikutteet ja viiteryhmät) sekä hänen poliittisten mielipiteittensä pysyvyys. ² Haastateltavan ei ole helppoa palauttaa mieleensä, millä perusteella hän vuosia, ehkä jo vuosi-

kymmeniä aikaisemmin oli tehnyt alkuperäisen puoluevalintansa, onhan päämotiivi myöhemmin saattanut muuttua aivan toiseksikin.³ Saattaa myös tapahtua, ettei asianomainen henkilö syystä tai toisesta halua paljastaa tai tunnekaan henkilökohtaisten mielipiteittensä todellisia syitä.

Yllättävää on, että tällä hetkellä on olemassa vain yksi ainoa poliittisen mielipiteen muodostusta maassamme käsittelevä kokonaisuus, jonka sosiologi Erik A l l a r d t on laatinut jo vuonna 1958.⁴ Tällainen tilanne johtuu ongelman moniaineksisuuden ja sen käsittelyyn liittyvien vaikeuksien lisäksi siitä, että esim. äänestyskäyttäytymisestä kiinnostuneilla yksityisillä tutkijoilla on käytännössä mahdollisuus syventyä tällaiseen tehtävään vain hyvin rajoitetuissa puitteissa (esim. erityisen sosiaalisen ryhmän, jonkin yksityisen paikkakunnan äänestäjäkunnan tai jonkin puolueen jäsenten mielipiteiden osalta), eikä virallisessa vaalitulostossamme ole otettu edes äänestysaktiivisuuden osalta niin monia sosiaalisia taustamuuttujia huomioon kuin esim. Ruotsissa.

Puolueen valinta poliittisen mielipiteen osoituksena

Poliittisten mielipiteiden suuntautuminen kullakin hetkellä osoitetaan tavallisesti pelkästään yksityisten kansalaisten vaalien yhteydessä tekemistä valinnoista muotoutuneiden puolueiden voimasuhteiden avulla. Vaalit ja vaalikampanja ovat kuitenkin itse asiassa — kuten Pertti P e s o n e n toteaa juuri ilmestyneessä teoksessaan »Valtuutus kansalta» — vain suhteellisen nopeasti ohi menevä ja poikkeuksellinen poliittisen prosessin vaihe, jolloin puolueet luopuvat normaalista toiminnastaan keskittyäkseen ohjaamaan kansalaisten äänestysaikomuksia.⁵ Yksilöillä on muulloinkin kuin vaalihetkellä ja muitakin kuin puoluevalintaa koskevia poliittisia mielipiteitä. Itse asiassa heidän voi sanoa jatkuvasti asennoituvan erilaisiin poliittisiin kysymyksiin tai osoittavan taipumusta suhtautua tiettyihin asioihin tietyllä tavalla;⁶ tarvitaan vain jokin poikkeuksellinen tilanne, poliittinen murrosvaihe tällaisen mielipiteen organisoimiseksi ja julki tulemiseksi.

Säännöllisin väliajoin pidetyistä vaaleista eivät kaikki yhtä selvästi tuo esille poliittisten mielipiteiden välisiä eroja. Presidentinvaaleissa pääsevät presidenttiehdokkaiden henkilökohtaiset ominaisuudet tavallista enemmän vaikuttamaan jo valitsijamiehiä valittaessa, ja kunnallisvaaleissa taas puoluerajat hämärtyvät puolueiden keskeisten vaaliliittojen vuoksi. Tästä syystä onkin nimenomaan eduskunnanvaaleja tavallisesti pidetty poliittisen mielipiteen muodostuksen mittapuuna.⁷ Kansanedustajien vaaleissa yleinen poliittinen mielipide voidaan selvästi rekisteröidä toisistaan erottuvien puoluelinjojen mukaan, puolueet pyrkivät silloin saamaan julkituomattomat mutta jo olemassaolevat mielipiteet rekisteröidyiksi omalle asialleen mahdol-

lisimman suopeina ja voimakkaina. Kansanäänestykset puolestaan voisivat tarjota hyvän esimerkin puolueen valinnan perustekijöistä jossakin ainutkertaisessa poliittisessa tilanteessa, mutta toisin kuin esim. Ruotsissa niiden »hyväksikäyttöön» ei Suomessa ole ollut mahdollisuuksia.⁸ Käytännöllistä merkitystä tässä mielessä sen sijaan voi olla esim. tutkimuksilla, jotka valottavat jonkin tai useamman puolueen jäsenten puoluekannan omaksumista tai heidän asennoitumistaan puolueen ohjelmalliseen ideologiaan.

Selitystä siihen, miksi puolueilla on poliittisen mielipiteen muodostuksessa keskeinen merkitys sekä vaalien yhteydessä että niiden väliaikoina, on haettava jo niiltä ajoilta, jolloin puoluelaitos vuosisadan vaihteessa sai meiläkin keskeisen joskin vielä perustuslaeissa tunnustamattoman asemansa yhdysiteenä kansalaisten ja vallankäyttäjien välillä. Niin kauan kuin poliittinen vaikutusvalta oli äänioikeusrajoitusten vuoksi vain pienellä osalla kansalaisia ja vaalipiirit vielä olivat pieniä, oli ajateltavissa, että arvovaltaiset yksilöt saattaisivat yksinomaan henkilökohtaisen arvovaltansa, tunnetun ja arvostetun asemansa nojalla ja ehkä jonkin sanomalehden tukemana saada riittävästi kannatusta tullakseen valituiksi säätyedustuslaitokseen, jossa vasta ryhmittymisen puolueittain mahdollisesti tapahtui. Poliittisten mielipiteiden muokkaamisen tarve syntyi varsinaisesti vasta valitsijakunnan voimakkaan kasvun seurauksena eduskunnan uudistuksen yhteydessä v. 1906. Äänioikeutettujen määrän lisääntymisestä ja vaalipiirien suurenemisesta oli seurauksena, ettei yksityisillä henkilöillä ja kuvatonlaisilla johtajapuolueilla enää ollut mahdollisuuksia koota riittävästi kannatusta taakseen. Uudentyyppisen joukkopuolueen, sosialidemokraattisen puolueen tavoin entisetkin puolueet vähitellen huomasivat tarvitsevansa vakinaisen toimihenkilöstön ja propagandavälineistön voidakseen tehokkaasti vedota uusien valitsijoiden mieliin.

Vaalien läheisyyteen rajoittumisen sijasta mielipiteiden muokkaus sai samalla säännölliset muodot ja pitkällä tähtäyksellä vaikuttavaa jatkuvuutta. Ensi vaiheessa puolueiden propaganda- ja tiedotusvälineet rajoittuivat laajan puoluelehdistön sekä vaalijulisteiden ja -kirjasten käyttöön, minkä lisäksi joukkotiedotusta levittivät alusta alkaen erityisesti työväestön keskuudessa kiertäneet vaalipuhujat. Radion ja televisionkin yleistymisen on sittemmin tehnyt mahdolliseksi lähestyä yhtäaikaisesti ja välittömästi suurta vastaanottajien ryhmää sen omassa koti- tai työympäristössä valistamis-, valveuttamis- tai käännättämismielessä.⁹ Näillä monenlaisilla kommunikaatiovälineillä on poliittisen mielipiteen muodostumisen kannalta suuri merkitys senkin vuoksi, että niitä myöten voi välittyä vaikutusyrityksiä ja informaatiota erilaisten päätöksentekijöiden, puolueiden ja painostusryhmien, tiedotusvälineiden itsensä ja valitsijakunnan välillä sekä molempiin suuntiin että suoraan tai välillisesti. Pertti Pesonen katsoo näiden vaikutusten normaalioloissa

suuntautuvan etupäässä kansanedustajiin ja hallitukseen, mutta kommunikaatiovirran pääsuunnan muuttuvan ja painopisteen siirtyvän ratkaisevasti vallanhaltijoista kansalaisiin aina silloin, kun viimeksi mainittujen virallinen osuus päätöksen teossa lähestyy.¹⁰

Puolueolojen vakaisuus

Puolueiden voimasuhteiden osalta riittänee tässä yhteydessä pelkkä viittaus siihen keskeiseen piirteeseen, että muutokset monipuoluejärjestelmäsämme ovat olleet erittäin vähäisiä muulloin paitsi joidenkin murroskausien yhteydessä, jotka ikään kuin valitsijakunnan odotuksissa kääntein heijastuen ovat voineet suhdannevaihteluiden tavoin luoda uudenlaisen, mutta jälleen verraten pysyvän tilanteen. Jo tämä puolueolojemme vakaisuus osoittaa, miten vähäisessä määrin poliittisiin mielipiteisiin voidaan vaikuttaa kaksien vaalien välisenä aikana. Muutokset äänestyspäätöksissä lienevät sitä paitsi vielä harvinaisempia vaalitaistelun aikana kuin vaalien välillä.¹¹ Vaalitulokset eivät tosin kerro aivan koko totuutta äänestäjien valinnoissa tapahtuneista muutoksista, sillä ne kuvastavat vain nettomuutoksia peittäen näkyvistä vastakkaisiin suuntiin tapahtuneet siirtymiset. Tosiasia kuitenkin on, että perinteet ja kerran omaksutun puoluekannan pysyvyys ovat näkyvästi vaikuttaneet vaalituloksiin niin Suomessa kuin monissa muissakin maissa. Osoituksena tästä ovat jo vaalitulosten sisältämät todisteet eräiden puolueiden voimasuhteiden säilymisestä miltei ennallaan jopa runsaan 40 vuoden ajan murroskausista huolimatta. Sellaisilla puolueuudostuksen taustatekijöillä kuin sosiaalisella kysymyksellä (työväenkysymyksenä ja agraarikysymyksenä esiintyen), kielikysymyksellä ja idän suhteilla on niin ikään ollut varsinkin poliittisten murrosten yhteydessä oma merkityksensä puolueiden uudelleenryhmittelylle¹² ja sitä kautta mielipiteen muodostukselle. Ne selittävät samalla puoluejärjestelmämme luonteenomaisiin piirteisiin kuuluvat työväenliikkeen hajanaisuuden, kommunistisen suuntauksen ja talonpoikaista puolueen poikkeuksellisen voimakkuuden sekä kielellisen vähemmistöpuolueen esiintymisen, jotka ovat mm. muissa Pohjoismaissa tuntemattomia ilmiöitä¹³, mutta voidaan tässä jättää vaille lähempää tarkastelua.

Vaalien salaisuudesta tiedonhalun tyydytykselle aiheutuvan haitan eliminoimiseksi ja sitä kautta puoluevalinnan perusteiden valottamiseksi on ollut turvauduttava erilaisiin menetelmiin, joilla voidaan joko saada tietoja puolueiden kannatuksesta eri puolilla maata sekä tämän kannatuksen pysyvyydestä ja riippuvuudesta ympäristötekijöistä tai pyrkiä yksilötasolla tutkimaan yksityisten äänestäjien asenteita ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Kysymys on edellisessä tapauksessa alueellisella pohjalla operoivasta ekologisesta menetelmästä, jossa lähinnä virallisiin vaali- ja väestötilastoihin ym.

dokumenttiaineistoon nojautuen ja toisinaan deskriptiiviseen esitykseen tyytyen on vertailtu eri puolueiden kullakin alueella (vaalipiirissä, kunnassa) saamien äänimäärien jakautumista alueen ja sen väestön sosiaalis-taloudellisesta rakenteesta yms. saatuihin tietoihin. Tämän menetelmän etuihin on luettu ennen kaikkea mahdollisuus tarkastella tiettyjen poliittisten mielipiteiden levinneisyyttä laajoilla alueilla ja ajallista perspektiiviä vasten ja siten pyrkiä erityisten poliittisten ilmastojen ja kannatusalueiden olemassaolon sekä niiden syntyyn ja säilymiseen vaikuttaneiden tekijöiden esille saamiseen. Turvautuminen sen ohella äänestäjien haastatteleamiseen kerran tai useimminkin samojen vaalien tienoilla johtuu puolestaan siitä, että vasta tällöin on voitu päästä lähemmäs yksilöllisten asenteiden taustatekijöitä ja saada selville yksilön omaksuman puoluekannan pysyvyys tai siinä tapahtuneet muutokset. Erik Allardt on kuitenkin katsonut aiheelliseksi — ilmeisesti syystäkin — huomauttaa siitä, että vaikka ekologisella menetelmällä ehkä saadaankin vähemmän informaatiota kuin haastatteluilla, se toisaalta pakottaa tutkijan selvittämään ryhmien ja ympäristöjen ominaisuuksia, niin että tällainen tutkimus voi kuvata poliittisen käyttäytymisen ja ympäristön välistä yhteyttä paremmin kuin monet haastattelututkimukset.¹⁴ Poliittisen ekologian tarjoamin keinoin ovat poliittisten mielipiteiden muuttumista Suomessa selvittäneet varsinkin Allardt ja Jaakko Nousiainen sekä äskettäin valmistuneessa Suomen poliittisia alueita käsittelevän teosarjansa ensimmäisessä osassa myös Onni Rantala. Yksityisen valitsijan tasolta lähtien kysymystä on käsitelty ennen kaikkea Pertti Pesonen, mutta haastatteluaineistoon perustuu myös Rantalan puoluetutkimus kokoomuksen jäsenistön asennoitumisesta konservatismiin perusajatukseen.¹⁵

Poliittisten mielipiteiden muodostuminen alueellisella tasolla

Alueellisella pohjalla viime vuosina tehdyissä tutkimuksissa ei Erik Allardtin edellä mainittuun kokonaisesitykseen ole tullut oikeastaan paljoakaan oleellista lisää. Suomessa toisen maailmansodan jälkeen virinnyt puoluevalinnan perusteisiin kohdistuva tutkimus on alusta alkaen voinut lähteä siitä, etteivät sosiaaliset vastakohtaisuudet, esim. eroavuudet taloudellisessa asemassa vaikuta puolueiden kannatukseen niin yksinomaisesti kuin aikaisemmin oli päätelty. Tästä osoituksena voidaan viitata siihen, että vuonna 1958 toimeenpannun Gallup-haastattelun mukaan 75—80 % vasemmistopuolueiden kannattajista oli tosin työväestöä ja vieläkin suurempi osa maalaisliiton äänestäjistä talonpoikaisväestöä, mutta että vastaavissa tutkimuksissa 10 vuotta aikaisemmin toisaalta todettiin, että kokoomuspuolueenkin kannattajista oli työläisiä joka neljäs ja että kaikista työväestöön lukeutuneista tätä puoluetta äänestäneitä oli niinkin suuri osa

kuin 16 %.¹⁶ Allardt on sitä paitsi itse kommunismin kannatuspohjaa eri kunnissa faktorianalyysillä tutkiessaan tehnyt sen mielenkiintoisen havainnon, että kommunistit ovat saaneet korkeita äänimääriä vaihdellen sekä köyhissä että varakkaissa kunnissa, ts. että kommunismi on voinut Itä- ja Pohjois-Suomessa esiintyä ns. korpikommunismina, mutta toisaalta saada runsaasti kannattajia myös etelä- ja länsiosien korkeimman tulotason kunnissa.¹⁷ Köyhyyden vaikutuksen poliittisiin kannanottoihin onkin havaittu suuressa määrin riippuvan siitä, mihin sosiaalisiin ryhmiin vaatimattomissa oloissa elävät vertaavat omaa taloudellista asemaansa, ts. heidän viitekehkeystään. Taloudelliset vastakohtaisuudet eivät pysty selittämään liioin Skdl:n ja sosiaalidemokraattien välistä eroa, sillä myös Pesosen v:n 1958 haastattelututkimuksessa kävi selville, että kansandemokraatteja kannattaneilla äänestäjillä Tampereella oli keskimäärin suuremmat vuositulot kuin sosiaalidemokraateilla.¹⁸

Poliittisen asennoitumisen kannalta tärkeämmiksi kuin tulojen suuruus ovat osoittautuneet varsinkin kausivaihteluille alttiit työolosuhteet, ennen kaikkea työttömyys, josta saatujen katkerien kokemusten on havaittu (esim. sekä Nousiaisen että Allardtin kommunismitutkimuksissa) heijastuneen poliittisten mielipiteiden radikaalisuutena kokonaisissa kunnissa vielä vuosikymmeniä tällaisten vaikutteiden saamisen jälkeen. Erilaiset taloudelliset tekijät ovat voineet luoda niinkin pysyviä käyttäytymismuotoja, että ikävät kokemukset (mm. torpparilaitoksen muisto) ovat siirtyessään poliittisena perintönä isältä pojalle aikaansaaneet yhtenäisiä poliittisia käyttäytymisalueita. Esim. Lapissa ja Pohjois-Savossa kommunismin vakaata kannatusta ei ole voitu selittää nykyisistä taloudellisista oloista johtuvaksi. Tällaista perinnöllisyyttä on todettu esiintyneen myös porvarillisten puolueiden kannatuksessa esim. Etelä-Pohjanmaalla.¹⁹ Erällä seuduin Itä- ja Pohjois-Suomea kansandemokraattien kannatus on kuitenkin selvästi nuorempaa ja ilmeisesti tehokkaan järjestötoiminnan avulla toisen maailmansodan jälkeen aikaansaatua eikä esim. kansalais sodan muistoista johtuvaa. Myös alueellisen tai sosiaalisen eristyneisyyden, esim. ammattiryhmien hyvän sisäisen yhteyden mutta toisaalta puuttuvan kosketuksen ulospäin, mikä estää epävarmuutta aiheuttavan ristikkäispaineen syntymisen, tiedetään ylläpitäneen varsinkin kommunismin kannatusta.²⁰

Kielelliseen vähemmistöön kuuluminen on puolestaan suurelta osalta määrännyt, ketkä äänestävät ruotsalaista kansanpuoluetta. Yhteinen kieli ja kulttuuriperinne on pystynyt tällöin syrjäyttämään ennen kaikkea taloudellisten tekijöiden merkityksen ja jatkuvasti yhdistämään hyvin erilaisilla sosiaalisilla tasoilla ja erilaisissa elinkeinoissa toimivia, niin että puolue esim. vuoden 1962 vaaleissa sai noin 80 % ruotsinkielisten valitsijoiden äänistä, vaikka suuri osa heistä on rannikon kalastajia ja pienviljelijöitä, joiden äänistä vasemmistopuolueetkin ovat kilpailemassa.²¹

Haastattelututkimus puoluekannan perustan valottajana

Yksityiskohtaisemman kuvan saaminen siitä, missä laajuudessa ja millä tavoin puolueet voivat odottaa kykenevänsä vaikuttamaan äänestäjien poliittisiin mielipiteisiin ja puoluevalintaan, on mahdollista kuitenkin vain haastattelutietojen avulla. Tällaiset tutkimukset on ulkomailla laajuutensa ja kalleutensa vuoksi yleensä tehty ryhmätöinä joidenkin yliopistojen laitosten piirissä kuten myös omia presidentin- ja eduskunnanvaalejamme v. 1962 koskeva ja osittain vielä valmisteilla oleva haastattelututkimus.²² Suomessa on kuitenkin Pertti Pesonen jopa kahdesti uskaltanut aivan yksin haastattelututkimuksen suorittamiseen, kohteina v. 1956 presidentinvalitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät ja v. 1958 tamperelaiset sekä korpilahtelaiset äänestäjät. Tutkimuksilla oli sitä paitsi tavallista vaativammat tavoitteet ja mittasuhteet, sillä äänestäjiä haastateltiin molemmilla kerroilla kahdesti vaalipropagandan vaikutuksen ja asenteiden muuttumisen toteamiseksi. Pari kuukautta ennen vaalipäivää tiedusteltiin näytteeseen poimituilta heidän äänestysaikomuksiaan sekä pyrittiin selvittämään, miten kiinnostuneita he olivat poliittisista kysymyksistä ja mitkä tekijät — esim. vanhempien puoluekanta — olivat nuoruusvuosina voineet muovata heidän asenteitaan. Haastattelun toistamisella kohta vaalien jälkeen saatiin selville, miten asianomaiset olivat vaaleissa todella menettelleet ja missä määrin he olivat seuranneet vaalikampanjaa. Paneelihaastattelulla voitiin näin tehdä johtopäätöksiä toisaalta poliittisten mielipiteiden muotoutumisesta vaaleja edeltäneenä aikana sekä toisaalta siitä huomattavasti lyhytaikaisemmasta vaikutuksesta, joka vaalikampanjalla oli saattanut olla puoluevalintaan (tutkimukset kohdistuivat luonnollisesti samalla myös äänestysaktiivisuuteen).

Varsinkin Pesosen uusi Tampereen-tutkimus vahvistaa ekologisen analyysin perusteella syntyneitä käsityksiä poliittisten asenteiden jäykkäliikkeydestä. Tätä osoittaa se, että ennen vuoden 1958 eduskuntavaaleja 83 % tamperelaisista mainitsi olevansa yhä sen puolueen kannalla, jota muisti äänestäneensä neljä vuotta aikaisemmin. Puoluekannan muutoksen osoittaa poikkeukselliseksi myös se, että haastatelluista 74 % sittemmin heinäkuussa 1958 menetteli ennen vaalikampanjan alkua ilmoittamansa äänestysaikomuksen mukaisesti. Mainitut suhdeluvut olisivat vielä korkeammat (89 ja 79 %), ellei kahden sosiaalidemokraattisen siiven välisiä siirtymiä otettaisi huomioon.²³ Puolueen valinta oli siis pitkälle kypsytynyt jo ennen kuin varsinainen vaalikampanja oli alkanutkaan, ja useimmat varttuneet äänestäjät tulivat käyneeksi vaalihuoneistossa »vain ikäänkuin rekisteröimässä joskus aikaisemmin omaksumansa puoluekannan». ²⁴ Vaalitulosten puoluekannan vakaisuudesta antamaa kuvaa vahvistaa niinikään se Pesosen

haastatellessaan samoja henkilöitä myös vuonna 1962 tekemä huomio, että samat käsitykset, jotka kansalaisia motivoivat äänestämään vuonna 1958, olivat yhä vaikuttamassa seuraavien vaalien aikana.²⁵

Puoluekannan pysyvyyteen ja muuttumiseen vaikuttavat tekijät

Syitä puoluekannan muuttumattomuuteen etsittäessä on ensiksikin kiinnitettävä huomiota pienryhmien, erityisesti perheen vaikutukseen. Pesosen molemmat vaalitutkimukset osoittavat, että noin puolet äänestäjistä on taipuvaisia kannattamaan samaa puoluetta kuin vanhempansa aikoinaan, joten poliittisten mielipiteiden omaksuminen on usealla peräisin jo nuoruusvuosien poliittisesti yhdenmukaisesta ja yhdenmukaistavasta perhepiiristä. Ylioppiläsäänestäjistä oli 64 %:lla sama puoluekanta kuin heidän vanhemmillaan, mutta iän karttuessa puolueen valinnassa ilmeni itsenäistymistä.²⁶ Tampereen tutkimuksessa todettiin aviopuolisoiden yhdenmukaisuus vielä suuremmaksi kuin vanhempien ja lasten. Kodin ja ystäväpiirin merkitys poliittisten mielipiteiden muodostumisessa tuli Onni Rantalan havaintojen mukaan esille myös kokoomuksen jäsenistön piirissä, sillä kaikkiaan 56 % haastatelluista mainitsi puoluevalintansa perusteeksi kodin perinnön tai läheisen ystävän opastuksen ja oli siten saanut kantansa valmiina toisilta.²⁷ Puoluekanta ilmeisestikin omaksutaan yleisesti jo ennen kuin äänioikeus saavutetaan, mutta täsmällistä kuvaa tästä nuorison poliittisesta sosiaalisatiosta ei Suomessa vielä ole saatavissa.²⁸ Puoluekannan varmuus on puolestaan tekijä, joka edistää äänestysaikomuksen pysyvyyttä ja helpottaa äänestyspäätöksen tekemistä.²⁹

Tässä yhteydessä on mainittava vielä toinen aikaisempiin elämäkokemuksiin liittyvä piirre, jolla kuitenkin on aivan vastakkainen vaikutus puolueen valintaan. Jos joku henkilö kuuluu isänsä ammattiryhmään ja toimii samanlaisessa ympäristössä kuin hän, isän puoluekannan periytyminen ja kannan säilyminen ovat helposti ymmärrettävä seuraus. Mutta sosiaalisen ja alueellisen liikkuvuuden ilmetessä, pojan siirtyessä toiseen sosiaaliseen kerrostumaan tai uudelle paikkakunnalle, mitkä usein tapahtuvat yhtäaikaisesti ja merkitsevät samalla siirtymistä uuteen pienryhmään, tällaisesta olosuhteiden muuttumisesta saattaa seurata epävarmuutta ja helposti vieroutuminen isän puoluekannastakin, sillä pienryhmille on yleensä ominaista taipumus yhdenmukaistaa jäsentensä poliittinen ajattelu.³⁰ Ylioppiläsäänestäjien keskuudessa voitiin v. 1956 todeta vielä sellainen erityispiirre, että poliittinen vähemmistö oli taipuvainen sopeuttamaan puoluekantansa enemmistön kannan mukaiseksi.³¹

Siirtymisissä puolueesta toiseen on useimmiten kysymys aatteellisesti lähellä toisiaan olevien puolueiden välillä tapahtuneista siirtymisistä, jolloin

puolueita erottavat raja-aidat ovat olleet helpoimmin ylitettävissä.³² Pesonen onkin korostanut kannanmuutosten merkitsevän yleensä vain verraten lyhyttä »askelta», siirtymistä sellaisen puolueen kannattajaksi, joka äänestäjistä oli sitä paitsi tuntunut toiseksi parhaalta vaihtoehdolta jo ennen vaalikampanjan alkamista.³³

Vaalikampanja käytiin v. 1958 tavallisesti vain kahdesta neljään viikon kuluessa, ja vaalipuheiden tai toisten henkilöiden kanssa käytyjen vaalikeskustelujen välityksellä levinnyt poliittinen kommunikaatio saattoi tavoittaa miltei jokaisen äänestäjän. Mutta Suomessakin on voitu osoittaa kahden perussyyn aiheuttavan sen, ettei joukkotiedotusvälineitä käyttävä kampanja juuri välittömästi voi taivuttaa uusia äänestäjiä tiedottajan toivomalle kannalle. Ensiksikään kaikki valitsijat eivät välitä seurata vaalipropagandaa tai he suorittavat subjektiivista valikointia, niin että huomio kiinnittyy lähinnä vain omaa kantaa vahvistavaan propaganda-aineistoon, ja toiseksi vaalitiedottelu tavoittaa kaikkein harvemmin sellaiset henkilöt, jotka juuri olisivat alttiimmat muuttamaan äänestysaikomustaan, nim. sellaiset, jotka eivät vaalitaistelun alkaessa ole vielä tehneet puoluevalintaansa, mutta jotka ovat samalla vähiten kiinnostuneita poliittisen informaation vastaanottamisesta.³⁴

Joukkotiedotuksen välittömän merkityksen äänestyspäätöksille suuntaa antavana tekijänä on siis useimmissa tapauksissa havaittu rajoittuvan äänestäjäkunnan aktivoimiseen tai epävarman aikomuksen vahvistamiseen, kuten jo monissa ulkomaisissakin tutkimuksissa on osoitettu. Tällöin on kuitenkin otettava huomioon, ettei meillä vielä ole käytettävissä tietoja television merkityksestä poliittisen propagandan välineenä. Mutta jo tähänastiset havainnot ovat tuoneet esille toisen väylän, jota myöten yhä ainakin informaatiotähtenä ensiarvoisen asemansa säilyttänyt joukkotiedotuskin saattaa päästä ohjaamaan poliittisten mielipiteiden muodostumista, nimitäin ns. kaksivaiheisen tiedonvälityksen yhteydessä. Etenkin Pesosen tutkimukset ovat meilläkin osoittaneet todeksi sen, että samalla kun välitön poliittinen joukkotiedotus on ennen kaikkea kohdistunut kiinnostuneisiin, varman puoluekannan omaaviin henkilöihin, näillä puolestaan on parhaat edellytykset harjoittaa henkilökohtaista mielipiteen muokkausta omassa pienryhmässään (kodissa, ystäväpiirissä tai työpaikoilla).³⁵

Kysymystä poliittisten mielipiteiden muodostumisesta on edellä — kuten yleensäkin — käsitelty pelkästään puolueen valinnan kannalta. Toistaiseksi ei vielä paljoa tiedetäkään puoluekannan ja yksityisten poliittisten mielipiteiden välisestä yhteydestä. On kuitenkin todettu, että äänestäjien ja saman puolueen jäsentenkin käsityksissä puolueensa luonteesta ja ideologisista perustavoitteista tai eri maailmankatsomuksia kuvaavien käsitteiden välisestä eroista ilmenee vaihtelua ja epätietoisuutta.³⁶ Pesosen mukaan puolueen valinta ilmeisesti saattaakin monesti edeltää ja siis säädellä yksi-

löiden esittämiä mielipiteitä sen sijaan, että — kuten tavallisesti katsotaan — nämä valitsisivat sellaisen puolueen, jonka toiminta lähinnä vastaa heidän mielipiteitään.³⁷ Puolueen valinnan ensisijaisuus tulee vaalien yhteydessä esille myös siinä, että kysymys edustajaehdokkaan valitsemisesta näyttää puolueen rinnalla jäävän taka-alalle; tätä osoittaa mm. se, että vain joka neljäs äänestäjistä tiesi v. 1958 jo ennen ehdokkaiden asettamista nimetä henkilön, jonka olisi toivonut tulevan valituksi eduskuntaan.³⁸

Edellä esitetyistä havainnoista on käynyt ilmi, että ekologinen menetelmä ja haastattelumenetelmä ovat toisiaan täydentäen tuoneet selvitystä poliittisen mielipiteen muodostumisprosessiin maassamme. Samalla näyttää siltä, ettei poliittisen ekologian piiriin kuuluvissa tutkimuksissa ole pitkään aikaan edistytty, kun sen sijaan äänestyskäyttäytymisen tutkiminen yksilötasolla on tuloksillaan vetänyt päähuomion puoleensa. Tällä hetkellä on kuitenkin näkyvissä merkkejä siitä, että tässä suhteessa olisi tapahtumassa tasaantumista, ehkäpä painopisteen siirtyminen alueellisen tarkastelun puolellekin. Parhailtaan on valmisteilla useampiakin tutkimuksia, joissa pitkälle kehitetyin menetelmin ja laajoihin aineistoihin sekä lukuisien sosiaalisten muuttujien käyttöön turvautuen on mahdollisuus saada lisäselvitystä poliittisten alueiden syntyyn, eri puolueiden kannatuksen alueellisiin eroavuuksiin ja muutoksiin sekä puoluekantaa määrääviin perusulottuvuuksiin.³⁹

L Ä H D E V I I T T E E T

¹ Rantala, Onni, *Konservatismi ja sen kannattajat*. Helsinki-Tampere 1960, s. 25.

² Haastattelututkimukseen liittyvistä haitoista ks. myös Pesonen, Pertti, *Studies on Finnish Political Behavior*, teoksessa Ranney, Austin (toim.), *Essays on the Behavioral Study of Politics*, Urbana 1962, s. 222. Yhdysvalloissa puoluekanta on saatavissa selville ainoastaan haastattelun avulla, koska varsinaiseen äänestysvalintaan vaikuttavat etenkin presidenttiehdokkaiden henkilökohtaiset ominaisuudet, ks. Pesonen, Pertti, *Puoluekannan omaksuminen*, *Eripainos Aamulehdestä* 1. 5. ja 7. 5. 1964.

³ Konkreettisimman esimerkin tällaisista vaikeuksista tarjoavat äänestämässä käymistä koskevat tiedot, koska tällöin vastausten mahdollinen virheellisyys on osoitettavissa toisen lähteen avulla; vaaliluetteloista on voitu todeta, että moni tällainen äänestäneeksi ilmoittautunut onkin todellisuudessa jättänyt äänestämättä, mutta halunnut haastattelussa antaa mahdollisimman hyvän käsityksen itsestään. Pesonen, Pertti, *Valtuutus kansalta*, Vammala 1965, s. 242.

⁴ Allardt, Erik, *Poliittinen mielipiteenmuodostus Suomessa*, *Yhteiskuntaoppia opettajille, Historianopettajain liiton vuosikirja III*, Helsinki-Riihimäki 1958, s. 113—120. Pesosen em. lehtiartikkelissa esitetään vastaavanlainen kokonaiskuva tilanteesta, mutta vain haastatteluaineiston perusteella eikä yksinomaan Suomen oloja koskien.

⁵ Pesonen, *Valtuutus kansalta*, s. 17 ja 168.

- ⁶ Ks. Allardt, Erik, Poliittisten asenteiden rakenteesta, *Politiikka* 4/1960, s. 186.
- ⁷ Allardt, Poliittinen mielipiteenmuodostus Suomessa, s. 113.
- ⁸ Hyvän esimerkin tällaisesta mielipiteenmuodostuksen tutkimuksesta tarjoaa Bo Särilviken Ruotsin oikeusministeriön toimeksiannosta v. 1957 toimeenpanema haastattelututkimus eläkekysymystä koskeneen kansanäänestyksen yhteydessä; *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*, *Statens offentliga utredningar* 1959: 10, Stockholm 1959.
- ⁹ Ks. Noponen, Martti, Poliittinen kommunikaatio, *Politiikka* 2/1965, s. 12.
- ¹⁰ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 16—17.
- ¹¹ Samoin, s. 285. Varauksellisuus tässä suhteessa johtuu siitä, että toistaiseksi käsitys ennen vaalikampanjan alkamista tapahtuneiden muutosten määrästä on ollut perustettava pelkästään haastateltavien muistitietoihin.
- ¹² Ks. Teljo, Jussi, Suomen valtioelämän murros 1905—1908, Porvoo 1949, s. 10—27; Bonsdorff, Göran von, Suomen poliittiset puolueet, Helsinki 1957, s. 9—17.
- ¹³ Ks. Andrén, Nils, *Nordisk statskunskap*, Stockholm 1963, s. 198—203.
- ¹⁴ Allardt, Erik, Yksilö- ja yhteisömuuttajat sosiaalitutkimuksessa, *Politiikka* 2/1963, s. 55. Ekologisen menetelmän periaatteita ja tutkimussuuntauksia on selvittänyt esim. Jaakko Nousiainen artikkelissaan Poliittisen ekologian periaatteita ja menetelmiä, *Politiikka* 3/1960.
- ¹⁵ Ks. etenkin Allardt, Erik, *Social struktur och politisk aktivitet*, Borgå-Helsingfors 1956 ja sama, *Traditional and Emerging Radicalism*, Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 21, 1963 (moniste); Nousiainen, Jaakko, *Kommunismi Kuopion läänissä*, Joensuu 1956; Pesonen, Pertti, *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät*, Vammala 1958 ja sama, *Valtuutus kansalta*; Rantala, Onni, *Konservatismi ja sen kannattajat sekä sama*, Suomen poliittiset alueet I, Poliittisten aatteitten levinneisyys 1907—58, Turun yliopiston valtio-opin laitos, tutkimuksia sarja C (moniste).
- ¹⁶ Ks. Rantala, Onni, *Konservatiivinen puolueyhteisö*, Vammala 1956, s. 23—25; Allardt, Erik, *Structural Cleavages in Finnish Politics*, Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia N: 6, 1961 (moniste), s. 1.
- ¹⁷ Allardt, Poliittinen mielipiteenmuodostus Suomessa, s. 117 ja sama, *Structural Cleavages in Finnish Politics*.
- ¹⁸ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 84 ja sama, *Demokratia suomalaisessa yhteiskunnassa*, teoksessa *Kuusi päivää kansalaisajattelua*, Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja No 2 (1965), s. 83.
- ¹⁹ Allardt, *Social struktur och politisk aktivitet*, s. 53. Muita esimerkkejä kannatuksen alueellisesta keskittymisestä esittää Rantala, ks. *Suomen poliittiset alueet I*, s. 6—7.
- ²⁰ Ks. Nousiainen, *Kommunismi Kuopion läänissä*, s. 149; sama, *Suomen poliittinen järjestelmä*, toinen, uudistettu painos, Porvoo-Helsinki 1963, s. 54—59; Allardt, *Social struktur och politisk aktivitet*, s. 48.
- ²¹ Nousiainen, *Suomen poliittinen järjestelmä*, s. 53.
- ²² Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen vuoden 1962 presidentin- ja eduskunnanvaalien yhteydessä toimeenpaneman haastattelututkimuksen tuloksia on julkaistu mm. useissa laudaturtutkimuksissa ja lyhennelminä *Politiikka*-lehdessä.
- ²³ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 284.
- ²⁴ Pesonen, *Puoluekannan omaksuminen*, s. 6.
- ²⁵ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 357—358.
- ²⁶ Sama, s. 95—101 ja Pesonen, *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät*, s. 98—99.
- ²⁷ Rantala, *Konservatismi ja sen kannattajat*, s. 29, 34 ja 48.
- ²⁸ Pesonen, *Puoluekannan omaksuminen*, s. 7.
- ²⁹ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 271.
- ³⁰ Sama, s. 106 ja Pesonen, *Puoluekannan omaksuminen*, s. 8.
- ³¹ Pesonen, *Valitsijamiesvaalien ylioppilasäänestäjät*, s. 191.

³² Ks. Rantala, Onni, Äänestäjän siirtyminen puolueesta toiseen, Valtio ja yhteiskunta 1956, Vammala 1957, s. 82. Sama piirre on tullut esille myös kansanedustajien esiintymisessä peräkkäin eri puolueiden edustajina, ks. Noponen, Martti, Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa, Porvoo-Helsinki 1964, s. 297—299.

³³ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 340 ja 348.

³⁴ Sama, s. 299—301.

³⁵ Sama, s. 318—322. Oikeastaan voidaan puhua Pesosen havainnon mukaisesti »kaksi- ja puolivaiheisesta tiedonvälityksestä», kun otetaan huomioon myös mielipidejohtajien keskeinen kommunikaatio.

³⁶ Ks. esim. Rantala, Konservatismi ja sen kannattajat, s. 58 ja Borg, Olavi, Monipuoluejärjestelmän ideologisten peruserojen kuvaamisesta, Politiikka 1/1963, s. 6—12.

³⁷ Pesonen, Demokratia suomalaisessa yhteiskunnassa, s. 84.

³⁸ Pesonen, Valtuutus kansalta, s. 346.

³⁹ Tässä kohden on syytä viitata erityisesti Onni Rantalan ja Olavi Riihisen kokoamiin aineistoihin ja tekeillä oleviin ekologisiin tutkimuksiin.